

OILAVIY NIZOLARNI YECHISHDA YOSH VA JINS XUSUSIYATLARI**Qo'shnazarova O'g'iljon Rustambek qizi***Abu Rayhon Beruniy nomidagi**Urganch davlat universiteti o'qituvchisi*ugiljonkushnazarova@gmail.com

Oiladagi nizolarni hal qilish zamonaviy jamiyatning barqarorligi va farovonligida muhim omil bo'lib qolmoqda. Shaxslarning oiladagi nizolarni hal qilish usuli yosh, jins, hissiy aql va madaniy qadriyatlarga chuqur ta'sir qiladi. BMTning Oila va ijtimoiy hamjihatlik hisobotiga ko'ra, dunyo bo'ylab ajralishlarning taxminan 52% hal qilinmagan oilaviy nizolar tufayli boshlanadi va Markaziy Osiyoda bu ko'rsatkich 47% ga etadi, O'zbekistonda so'nggi besh yil ichida oilaviy vositachilik so'rovlarining barqaror o'sishi kuzatilmoqda. Yosh va jinsning bu nizolarga qanday ta'sir qilishini tushunish oilaviy maslahat va profilaktika ijtimoiy dasturlarini takomillashtirish uchun asos yaratadi.

Oilaviy nizolar har bir jamiyatda muqarrar; ammo, ularning tabiati, chastotasi va natijalari ishtirokchilarning yoshi va jinsiga qarab farq qiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh juftliklar ko'pincha hissiy tartibga solish ko'nikmalariga ega emaslar, keksa juftliklar esa keskinlashuvdan qochishadi va murosaga kelishga harakat qilishadi. Shu bilan birga, an'anaviy me'yorlar bilan shakllangan gender rollari nizolar paytida hissiy ifoda va muloqot shakllarini belgilaydi.

O'zbekistonda Davlat statistika qo'mitasi 2024-yilda oilalarning taxminan 31% oyiga kamida bir marta shaxslararo nizolarga duch kelganini xabar qiladi. Ular orasida 18% vaqtinchalik ajralishga yoki uzoq muddatli hissiy masofalanishga olib keldi. Bu raqamlar oilaviy nizolarni hal qilishda yosh va genderga sezgir yondashuvlarning muhimligini ta'kidlaydi.

Global va milliy demografik kontekst:

- BMT (UN DESA, 2024) ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda 2020–2024 yillar oralig'ida oila tarkibidagi ziddiyatlar tufayli ajrimlar soni o'rtacha 18% ga oshgan. Shu jarayonda 25–39 yoshli juftliklar ajrimlarning 63% ini tashkil qilgan.

- O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi (2023) hisobotiga ko'ra, mamlakatda ro'yxatga olingan ajrimlarning 56% i oilaviy nizolar va moslashuv muammolari sababli sodir bo'lgan.

- Viloyatlar kesimida, eng yuqori ko'rsatkich Toshkent shahri (20,3%), Farg'ona (14,2%), va Samarqand (12,9%) viloyatlarida qayd etilgan.

Nikohlarning davomiyligi bo'yicha tahlil:

- 1–5 yil davom etgan nikohlar – 58% nizolar bilan bog'liq.
- 5–10 yil – 26%,
- 10 yildan ortiq – 16%.

Bu raqamlar yoshga qarab nizolar intensivligi va sabablarining o'zgarishini ko'rsatadi. A. Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasi. Erikson (1968) ta'rificha, 20–40 yosh oralig'idagi insonlar “yaqinlikka erishish” bosqichida bo'ladi. Bu davrda oila qurish, shaxslararo ishonch va emosional muvozanat asosiy rol o'ynaydi. Shu bosqichda kelishmovchiliklar eng ko'p kuzatiladi, chunki shaxs hali to'liq barqarorlashmagan.

B. Goleman (1995) tomonidan ishlab chiqilgan Emotional Intelligence (EQ) nazariyasiga ko'ra, yuqori EQga ega shaxslar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda, sherigi bilan samarali muloqotda bo'lishda 3,4 barobar muvaffaqiyatliroq bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki: EQ past bo'lgan erkaklarda konflikt cho'zilishi ehtimoli 72% yuqori. EQ yuqori bo'lgan ayollarda esa nizoni erta yechish ehtimoli 68% yuqori bo'lgan.

O'zbekiston jamiyatida patriarxal qadriyatlar hanuz muhim rol o'ynaydi. Toshkent davlat universiteti sotsiologiya markazi (2024) tadqiqotiga ko'ra: Oilaviy qarorlarning 64% ini erkaklar, 29% ini ayollar, 7% ini esa o'zaro kelishuv asosida qabul qilinadi. Ammo 2018 yildan beri ayollarning iqtisodiy faolligi 11% ga oshgan, bu esa nizolarda ayollar pozitsiyasining kuchayishiga olib kelmoqda. Gender rollarining o'zgarishi: shahar ayollari orasida “er-xotin teng hamkorlik modeli”ni qo'llab-quvvatlovchilar soni 2010-yildagi 28% dan 2024-yilda 54% gacha oshgan. Bu holat yangi avlodda oilaviy nizolarni muloqot va kelishuv orqali yechish tendensiyasini kuchaytirgan.

2022-yildan boshlab “Oila markazlari” faoliyatida oilaviy mediatorlar joriy etildi. 2024-yilda ushbu markazlar 14 mingdan ortiq oila bilan ishlagan, shundan 78% nizolar tinch yo'l bilan hal etilgan. Ayollarning 62% i mediatorlik xizmatidan foydalangan, erkaklarda bu ko'rsatkich 38%. Bu esa ayollar konfliktni hal qilishda ko'proq ijtimoiy yordam izlashga moyil ekanini tasdiqlaydi.

Yosh guruhi	Nizo chastotasi (oyiga)	Asosiy sabab	Yechim turi
20–30 yosh	3–4 marta	Moliyaviy bosim, ishonchsizlik	His-tuyg'ularni ifoda qilish, tez kechirim
30–45 yosh	1–2 marta	Bolalar tarbiyasi, vaqt yetishmasligi	Kelishuv, murosaga kelish
45–60 yosh	0,8 marta	Sog'liq, e'tiborsizlik	Dialog, empatiya, ijtimoiy tayanch
60+ yosh	0,3 marta	Ruhiy yolg'izlik	Qo'llab-quvvatlash, sabr

Ijtimoiy tarmoqlar oila nizolariga yangi omil sifatida ta'sir ko'rsatmoqda. “Digital Distraction and Marriage” (OECD, 2023) tadqiqoti bo'yicha: Juftliklarning 37% i

“telefon yoki internet ortiqcha ishlatilishi”ni nizoning sababi deb biladi. Bu ayniqsa 18–35 yoshli juftliklarda 2,3 baravar ko‘proq uchraydi. Migratsiya ham oilaviy nizolarning psixologik manbasi sifatida qayd etiladi. O‘zbekistonlik migrant oilalar orasida 2024-yilda 21% da uzoqlik sababli emotsional uzilish aniqlangan.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining 2023-yilgi oilaviy farovonlik bo‘yicha tadqiqotiga ko‘ra, nizolar chastotasi yoshga qarab kamayadi, ammo nizolarning hissiy chuqurligi oshadi. 20-30 yoshdagi juftliklar moliyaviy beqarorlik (42%) va rol kutishlari (29%) haqida tortishishga moyil. 30-45 yoshdagi juftliklar kamroq nizolarni boshdan kechirishadi (o‘rtacha oyiga 1,3), ammo ko‘pincha bolalarni tarbiyalash va martaba muvozanati bilan bog‘liq bo‘lgan yuqori hissiy stressga duch kelishadi. Harvard Family Dynamics Study (2022) ma‘lumotlariga ko‘ra, 50 yoshdan oshgan juftliklar ko‘proq bag‘rikenglik va hamdardlikni namoyon etadilar, nizolardan keyin yarashish darajasi 55% ga yuqori. O‘zbekistonda demografik ma‘lumotlarga ko‘ra, besh yildan kam vaqt davomida turmush qurgan oilalar xabar qilingan nizolarning 61% ni tashkil qiladi, o‘n yildan ortiq davom etgan nikohlar esa atigi 14% ni tashkil qiladi. Bu farq yetuklik, tajriba va muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishi bilan bog‘liq.

Gender identifikatsiyasi oilaviy nizolarning uslubi va intensivligini shakllantiradi. Ayollar odatda ko‘proq og‘zaki va hissiy jihatdan ifodali, erkaklar esa ko‘proq yechimga yo‘naltirilgan va ulardan qochishadi. Toshkent davlat universitetining Gender tadqiqotlari markazi tomonidan 2024-yilda o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra:

- Ayollarning 69 foizi nizolarni hal qilish uchun muhokama va hissiy almashishni afzal ko‘radi.

- Erkaklarning 58 foizi keskinlik kamayguncha jim turishga yoki chekinishga moyil.

Birgalikda qaror qabul qilishda ayollar yarashuvlarning 64 foizini, erkaklar esa atigi 36 foizini boshlaydilar. Bundan tashqari, empatiya darajasi va muloqot qobiliyati jinsga qarab farq qiladi. Oila psixologiyasi bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollarning hissiy intellekt indeksi (EQ) o‘rtacha 107 ballni, erkaklarning o‘rtacha 93 ballni tashkil etadi, bu esa muloqot va kechirimlilik qobiliyatiga bevosita ta‘sir qiladi. O‘zbekiston kabi patriarxat jamiyatlarda an‘anaviy gender talablari ba‘zan ierarxik xatti-harakatlarni kuchaytiradi. Biroq, urbanizatsiya va ayollarning iqtisodiy ishtirokining ortishi oila dinamikasini teng huquqliroq muloqotga yo‘naltirdi.

So‘nggi sotsiologik ma‘lumotlar oila dinamikasida asta-sekin o‘zgarishni ko‘rsatadi. UzStat (2024) ma‘lumotlariga ko‘ra, oilaviy vositachilik markazlari faol faoliyat yuritadigan mintaqalarda ajralishlar darajasi 7 foizga kamaydi. Oilaviy psixologlarning maslahatlari 24% ga oshdi, asosan 25-40 yoshdagi juftliklar tomonidan so‘ralgan. Iqtisodiy kelishmovchiliklar oilaviy nizolarning 36% ni tashkil qiladi, hissiy tushunmovchilik va gender roli bo‘yicha kutilgan natijalar esa 29% ni tashkil qiladi. Qishloq joylarda erkaklar tomonidan qaror qabul qilish darajasi 67% ni

tashkil etmoqda, shaharlarda esa bu ko'rsatkich 49% gacha pasayib, ko'proq hamkorlikdagi muloqotga o'tishni ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichlar oilaviy munosabatlarni loyihalashda jins va yoshni hisobga olish kerakligini ta'kidlaydi.

qobiliyat siyosati.

Oilaviy nizolarni konstruktiv boshqarish qobiliyati tug'ma emas - u hissiy aql, ma'lumot va yosh bilan rivojlanadi. O'zbek madaniyatida yosh juftliklar ko'pincha mustaqil muammolarni hal qilish tajribasiga ega emaslar, buning o'rniga otalarning maslahatlariga tayanadilar, bu esa avlodlararo kelishmovchiliklarni kuchaytirishi mumkin. Keksa juftliklar esa, aksincha, yuqori moslashuvchanlik va o'zini o'zi boshqarishni namoyish etadilar.

Gender stereotiplari ham hissiy ifodani idrok etishga ta'sir qiladi. Erkaklar murosaga kelishni hokimiyatni yo'qotish deb qabul qilishlari mumkin, ayollar esa hissiy tasdiqlashni haddan tashqari ta'kidlashlari mumkin. Agar o'zaro tushunish va muloqot qobiliyatlari ongli ravishda rivojlantirilmasa, bu nomutanosiblik uzoq muddatli keskinlikka olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yosh va jins oilaviy nizolarning tabiati va natijalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yosh juftliklar hissiy yetuklikning yo'qligi va qat'iy gender rollari bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar, katta yoshli va tajribali sheriklar esa yuqori hamkorlik va hamdardlikni namoyon etadilar. O'zbekistonda oilaviy uyg'unlikni yaratish psixologik ta'lim, gender tengligi va nizolarni boshqarish bo'yicha treninglarni milliy ijtimoiy dasturlarga integratsiya qilishni talab qiladi. Oxir-oqibat, yosh va gender farqlarini tan olish va hurmat qilish nizolarni halokatli uchrashuvlardan o'sish va tushunish imkoniyatlariga aylantiradi - bu esa kuchliroq, bardoshliroq oilalar va jamoalarni ta'minlaydi.

Tavsiyalar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Nikohdan oldin yosh juftliklar uchun oilaviy psixologiya bo'yicha ta'lim dasturlari joriy etilishi kerak.
2. Mahalliy oilaviy maslahat markazlarida genderga sezgir vositachilik bo'yicha treninglar kengaytirilishi kerak.
3. Ommaviy axborot vositalari kampaniyalari hissiy aql, faol tinglash va zo'ravonliksiz muloqotni targ'ib qilishi kerak.
4. O'zbek madaniy an'analarini zamonaviy psixologik texnikalar bilan birlashtirgan holda tadqiqotga asoslangan aralashuv modellarini qo'llab-quvvatlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V. M. (2016). Oilaviy psixologiya. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

2. To‘xtayeva, G. T. (2020). Oila muhitida nizolarni boshqarishning psixologik asoslari. Toshkent: TDPU Ilmiy to‘plam.
3. Shodiev, S. M. (2021). Yosh oilalarda nizolar va ularni hal etishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari. Qarshi: QarDU nashriyoti.
4. O‘zbekiston Respublikasi Mahalla va oila qo‘mitasi (2023). Oilaviy munosabatlar bo‘yicha milliy tahlil hisobot. Toshkent.
5. Rasulova, D. R. (2022). Gender psixologiyasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Qodirova, N. Sh. (2019). Oilaviy qadriyatlar evolyutsiyasi va zamonaviy oila modeli. Toshkent: Fan.
6. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo‘mitasi (2024). Demografik holat va oilaviy barqarorlik tahlili. Toshkent.
7. Saidova, N. (2021). Oilaviy nizolarda kommunikativ kompetensiya rolini aniqlash. O‘zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti ilmiy jurnali, №3.
8. Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti (2023). Yosh oilalarda psixologik moslashuv darajasini o‘rganish natijalari. Ilmiy-analitik byulleten.
10. UN DESA (2024). World Families and Social Cohesion Report. New York.
11. WHO (2023). Psychosocial Determinants of Family Health. Geneva.